

Ljubica Milosavljević
ljmilosa@f.bg.ac.rs

Uspeh u starosti: izuzetak od pravila¹

Apstrakt:

Zadatak ovog rada bio je pokušaj da se prouči da li je moguće govoriti o uspehu u starosti, kada uspeh biva definisan kao uspešna poslovna realizacija kroz sticanje finansijske i društvene moći. Ovako definisan uspeh u starosti ne nalazi se na linije koncepta *uspešne starosti* koji razvija gerontologija, nego na liniji jedne od mogućnosti definisanja uspeha nezavisno od dobne odrednice. Analiza se sastojala od proučavanja tri autobiografije i jedne biografije ljudi koji u svetu američkog i svetskog biznisa figuriraju kao uspešni. Radi se o autobiografijama Karne-gija, Forda i Bafeta i autobiografiji Ajakoke. Glavni akcenat stavljen je na analizu njihovog odnos prema vlastitoj i tuđoj starosti kroz detektovanje ključnih karakteristika njihovog rada koje su imale uticaja na stariji deo populacije, kao i onih karakteristika koje su obeležavale pozniji period njihovog profesionalnog angažmana, a koji pripada, upravo, starosti.

Ključne reči:

Starost, uspeh, karijera, društvo.

Uvod

Zadatak ovog rada biće pokušaj da se istraži kakva je veza između starosti i uspeha. Starost, onako kako je gerontologija danas određuje, podrazumeva razdoblje u životu pojedinca nakon navršene šezdeset pete godine²; dok će uspeh za potrebe ovog rada biti posmatran kao stečeno bogatstvo i visoko pozicioniranje pojedinca u društvu usled profesionalnog proboja. Međutim, pitanja starosti i onoga što ona donosi veoma su kompleksna i ne bi ih trebalo dovo-

¹ Ovaj rad nastao je na osnovu istraživanja koja su finansirana iz projekta Ministarstva prosvete i nauke RS: *Antropološko proučavanje Srbije – od kulturnog nasleđa do modernog društva* (177035).

² S tim da gerontološka literatura upućuje nadalje kategorisanje starosti (i ovoga puta prema vremenskom, tj. starosnom kriterijumu). Tako, prva faza podrazumeva ranu starost i njoj pripadaju tzv. „mladi stari“, a njeno trajanje omeđeno je na period od šezdeset pete do sedamdesete godine života. Druga faza jeste faza prosečne starosti ili ona faza kojoj pripadaju samo „stari“ i traje od sedamdeset prve do osamdeset pete godine. Treća faza odnosi se na poznu starost i njoj pripadaju „stari - stari“, tj oni koji su navršili osamdeset šestu godinu (Sumrak 2010, 45).

diti u vezu isključivo sa dobnom odrednicom, nego i sa okolnostima koje se odnose na isključenost pojedinca iz sfere rada. Iz ovoga proizlazi da najveći broj onih koje nauka definiše kao stare pripadaju kategoriji penzionera³ – upravo onoj kategoriji koja se smatra jednom od najugroženijih činilaca društva.

Ukoliko prihvatimo postavku uspeha, onako kako je ona definisana za potrebe ovog rada⁴, čini se da se uspeh i starost međusobno isključuju. Na primeru tri autobiografije i jedne biografije ljudi koji zadovoljavaju kriterijum uspeha, biće moguće pokazati da se, ipak, ne radi o pravilu. Autobiografije čiji su autori Endrju Karnegi, Henri Ford i Li Ajakoka, kao i biografija Vorena Bafeta, poslužiće kao građa na osnovu koje će profesionalni uspeh biti analiziran kroz starost kao poslednju etapu života. Ove četiri, neosporno, uspešne figure u sferi biznisa, pored profesionalnog uspeha, društvenog priznanja i materijalne potvrde vlastitog rada, upravljale su vlastitim karijerama i kompanijama i u osamdesetim godinama, upravo, onim godinama u kojima gerontologija pozicionira medju između „starih“ i „starih – starih“. Ipak, pre nego što bude proučena karijera svakog od njih i pre nego što se uporede razlike između onih koji su stvarali i sticali u XIX veku i prvoj polovini XX veka u Sjedinjenim Američkim Državama i onih koji su to činili tokom druge polovine XX veka i na početku XXI, neophodno je već sada napomenuti da starost i uspeh nisu na suprotnim polovima jedino ukoliko je uspeh bio ostvaren pre nego što je starost nastupila. Analizirani materijal potvrđuje da starost nije prepreka za održavanje i/ili unapređenje i uvećanje onoga što je stečeno tokom života, ali ostaje upitno da li je i u kojoj meri moguće uspeh ostvati tek u poznijoj dobi, a da uspeh, onako kako je definisan, bude posledica rada?

³ Važno je apostrofirati razlike u definisanju starosti kada to za svoje potrebe čini gerontologija kao nauka i kada to čini društvo u kojem porticipira stara osoba. Razlika o kojoj je reč odnosi se na to da gerontologija starost definiše isključivo prema dobrom kriterijumu, dok društvo kao svoje stare pripadnike definiše one ljude koji izlaskom iz sfere aktivnog rada prelaze u društvenu kategoriju penzionera. Ovo je naročito važno potcrtati iz razloga što se sa ovako definisanom starošću, a koja se temelji na drastičnim iskustvenim razlikama usled promene načina života po isključivanju iz sfere rada, suočava daleko veći broj pojedinaca od onih koji navršavanjem dobrog kriterijuma zadovoljavaju uslov starosti iz gerontološke perspektive (Milosaljević 2011, 144).

⁴ Kao stečeno bogatstvo i visoko pozicioniranje pojedinca u društvu usled profesionalnog proboja (bez daljeg zadržavanja na koncepcijama *uspešne starosti*, budući da one neće biti predmet proučavanja).

Pored ovoga, rad će pokušati da odgovori na pitanje kakav je odnos društva prema starijim članovima koji pripadaju kategoriji uspešnih; kao i na to u kojoj meri su ovi uspešni i uticajni stari imali sluha za potrebe starijih radnika i onih koji su to zbog godina prestali da budu, a koji nikada nisu ostvarili američki san.

Stari, a uspešni

Na ovom mestu važno je napomenuti i da postoje značajna razlika kada se radi o definisanju uspeha u starosti i *uspešne starosti*. Koncept uspešnog starenja vezuje se za tradicionalnu gerontološku paradigmu koja je, pored izvesnih razlika, u prvi plan stavljala produžetak života i izostajanje problema (Ili njihovo javljanje u manjoj meri.) koji su u vezi sa telesnim opadanjem, kao rezultatom procesa biološkog starenja. Vremenom se odrednica uspešnog starenja razvijala u pravcima: zdravog starenja, vitalnog starenja, optimalnog starenja, aktivnog starenja, produktivnog starenja... Međutim, većina ovih definicija i etiketa svoj postanak duguju teoriji aktivnosti (Johnson 2005, 375):

U gerontologiji s početka šezdesetih godina XX veka teorija aktivnosti i teorija oslobađanja postale su značajne suprotstavljene metafore uspešnog starenja. U slučaju teorije aktivnosti, slika arhetipa predstavljala je stariju osobu koja je sačuvala snagu i društvenu uključenost uprkos hirovima starosti. Za teoriju oslobađanja, slika arhetipa jeste stara osoba koja se dobrovoljno i sa zahvalnošću elegantno oslobodila užurbanosti i gužve srednje dobi u korist bezbrižne mirnije i zadovoljavajuće kontemplacije života sa distance. Ove dualističke slike dva veoma udaljena pravca starenja deo su zapadne civilizacije veoma dugo. (Schulz 2006, 9)

Sumirajući razlike među koncepcijama autora koji su nastavili da razrađuju koncept uspešnog starenja, Kristina Viktor naglašava da oni definišu starost i kao dugovečnost i kao kvalitet života, a koji su unapređeni interakcijom tri grupe faktora: društvenom angažovanosti i učešćem, redukcijom bolesti i unapređenjem visokih nivoa psihičkog i mentanog funkcionisanja (Victor 2005, 5).

Posle nekoliko važnih napomena koje su prethodile, vratićemo se ključnim pitanjima uspeha u starosti koju, svakako, valja razlikovati od gerontoloških postavki uspešnog starenja. Uvreženo i često osnovano mišljenje da nastupanjem poznijeg perioda u životu dolazi do slabljenja društvenih veza i pada materijalnog statusa pojedinca

kosi se sa osnovnim principima uspeha definisanog kroz ostvarenje bogatstva i društvenog ugleda kao posledice profesionalnog ostvarenja. Uspeh pojedinca, suprotno tome, može biti meren i drugim parametrima, među kojima je ključni onaj koji se odnosi na lično zadovoljstvo, a koje ne mora biti u vezi sa priznanjem okoline, jačinom društvenih veza i bogatstvom. Međutim, za potrebe ovog rada uspeh je sagledan upravo na način koji povezuje bogatstvo i moć⁵, a kojih većina ljudi biva lišena izlaskom iz sfere rada u onoj meri u kojoj je posedovala tokom radno aktivnog perioda života. Razlog tome ne leži samo u promeni uloga, već u karakterističnom gubljenju tih uloga (Binstrock i dr. 1985, 114). Penzionisanje, konkretno, dovodi do gubljenja radne uloge, što dalje vodi sužavanju potencijala za društveno delovanje i finansijskih mogućnosti.

Put do sticanja bogatstva i uticaja, kao ključnih odrednica za uspeh, bio je put koji je pređen u aktivnoj sferi privređivanja svakog od odabranih pojedinaca, a jedna od bitnih karakteristika pređenog puta ogleda se, upravo, u njegovoj dužini. Međutim, ovde valja skrenuti pažnju na drugačije društvene i privredne kontekste u kojima su stvarali Endrju Karnegi i Henri Ford, a koje ih u pogledu rada od detinjstva do pozne dobi ne čini bitno drugačijima od ostalog radnog stanovništva tog vremena. Za razliku od njih, Li Ajakoka i Voren Bafet, čije se karijere u osamdesetim godinama protežu i na prvu dekadu XXI, prevazilaze zakonske okvire sticanja prava na starosnu penziju.

Karijere kroz prizmu starosti

Karijere odabranih uspešnih, poslovnih ljudi biće, prevasohodno, posmatrane kroz njihov odnos prema vlastitoj i tuđoj starosti i kroz detektovanje ključnih karakteristika njihovog rada koje su imale uticaja na stariji deo populacije kao i onih karakteristika koje su obeležavale pozniji period njihovog profesionalnog angažmana koji pripada, upravo, sferi starosti. Akcenat neće biti stavljen na načine na koje su stekli bogatstvo, uticaj i ugled, baš kao što ni bogatstvo i moć, za potrebe ovog rada, neće biti posmatrani kao posledica nasleđivanja, budući da karijere Endrjua Karnegija, Henrija Forda, Lija Ajakoke i Vorena Bafeta nisu rezultat korišćenja dobre startne pozi-

⁵ Više o promenama u definisanju uspeha u američkom društvu, koje je u fokusu ovoga rada kroz analizu konkretnih karijera (Marsden 1992, 134-148).

cije, nego lične sposobnosti da iz siromaštva ili iz, kasnije oformljenog, srednjeg sloja američkog društva dostignu profesionalni „vrhovi“, čime njihove radne biografije predstavljaju tipične primere „američkog sna“, naročito kada se radi o Karnegiju i Fordu.

Endrju Karnegi

Autobiography of Andrew Carnegie objavljena je 1920. godine, godinu dana nakon smrti čoveka koji je 1870. godine stvorio *Karnegi stil* – najveću i najprofitabilniju kompaniju u industriji čelika, toga vremena u SAD. Sin siromašnih škotskih imigranata počeo je da zarađuje još u detinjstvu kao fizički radnik i telegrafista, a kao jedan od najbogatijih ljudi povlači se iz radne sfere 1901. godine, u šezdeset šestoj godini. Međutim, to nije period penzionisanja u klasičnom smislu, nego period u kojem je Karnegi mogao da ostvari ono što ga je privlačilo i intrigirano tokom ranijih faza života. Posvećuje se politici, živi na relaciji SAD – Velika Britanija, prihvata nameštenja na mestu počasnog rektora Univerziteta Sv. Endrju u Njujorku, ali i u društvenim akcijama koje će delom biti okrenute i ka starima, kroz niz dobročinstava, ali i kroz uspostavljanje penzionih fondova.

Autobiografija nastaje, upravo, kao posledica povlačenja iz poslovne sfere i prepuštanja kreativnom naporu da se osvetle bitne etape u životu autora. Međutim, izbijanje Prvog svetskog rata 1914. godine prekida njegovo pisanje i odvodi ga bliže događajima koji su ga uznemiravali. Vreme kada završava pisanje, iako se ne poklapa u potpunosti sa biološkim krajem, ipak ostavlja dovoljno prostora da se prouči na koji način je Endrju Karnegi „mirio“ starost, rad i uspeh, a važne, ali i emotivno „obojene“ podatke nalazimo već u predgovoru koji je napisala njegova supruga Luiz Vitfild Karnegi:

Mnogo puta pokušavao je da nastavi sa pisanjem. Do tada je živeo životom čoveka u srednjim godinama – i mladog – igrajući golf, pecajući, plivajući, ponekad čineći sve to u istom danu. Za optimistu, kakav je uvek bio i trudio se da bude, čak i u suočavanju sa potonućem njegovih nada, svetska katastrofa bila je previše. Srce mu je bilo slomljeno. Nekoliko oboljevanja od gripa, praćenih ozbiljnim upalama pluća u dva navrata, sunovratili su starost na njega... (Carnegie 1920)

Međutim, poglavlje „Obrazovanje i penzioni fondovi“ pružiće najbolju sliku o onome što je predmet ovog rada. *Zadužbina Karnegi za unapređenje obrazovanja* osnovala je penzioni fond od petnaest

miliona dolara za ostarele univerzitetske profesore 1905. godine, a Karnegi je o tome pisao na sledeći način:

Fond mi je veoma blizak i drag – poznajući, kao što ja poznajem, mnoge koji će uskoro postati korisnici i imajući ubedenje, koje imam, u njihovu važnost i vrednost službe koju su već obavili... Uštedeti za starost ovim ljudima je nemoguće. Zbog toga će univerziteti bez penzionih fondova biti prisiljeni da zadrže ljude koji više nisu sposobni, koji više ne bi trebalo da budu obavezani, da obavljaju svoje dužnosti... Prva objavljena lista korisnika, koja je sadržavala nekoliko imena svet-ske reputacije, čiji je doprinos obilju ljudskog znanja toliko veliki, bila je ubedljiva u pogledu ovog pokazatelja. Mnogi od ovih korisnika i njihovih udovica napisali su mi najdirljivija pisma. Ona koja nikada neću moći da uništim. Ukoliko ikada budem imao napad melanholije, znam da lek leži u ponovnom čitanju ovih pisama. (Carnegie 1920, 268-269)

Pišući o filantropskom doprinosu, koji je podrazumavao različite donacije, pisao je i o ličnom penzionom fondu, kojim je obuhvatio prijatelje i one za koje je smatrao da im je pomoć potrebna. O ovom fondu razmišljao je kao o nečemu što mu je uzvratilo na najplemeniti način:

Nijedno zadovoljstvo nije ravno osećaju da ti je dozvoljeno da uložiš u udobnost starih ljudi koje dugo poznaješ kao srdačne i dobre i u svakom pogledu dostojne, ali koji nemaju, ne svojom krivicom, dovoljna sredstva da žive kako dolikuje i koji su uskraćeni za brigu do pukog preživljavanja. Skromni iznosi omogućavaju ovu slobodu. Iznenadilo me je otkriće koliko su bili brojni oni kojima je bila potrebna neka vrsta pomoći da ostvare razliku između starosti sreće i one koja je jad. Neki od ovih slučajeva dogodili su se pre mog povlačenja iz posla i to mi je pružilo slatko zadovoljstvo. Nije bilo nijedne osobe koju sam stavio na listu, a da nije zasluživala pomoć. To je prava uloga časti i uzajamne naklonosti... Oko toga nema publiciteta. Niko ne zna ko je obuhvaćen fondom, niti je ijedna reč izgovorena drugima. (Carnegie 1920, 279)

Pored penzionih fondova koji su bili izraz njegovog dobročinstva, Karnegi je osnovao i penzioni fond železnice kojom je raspola-gao:

O mnogim starim momcima picburškog sektora (ili njihovim udovicama) vodi se računa uz pomoć njega. Osnovan je pre mnogo godina i narastao je do današnjih razmera. Danas koristi vrednim ljudima sa železnice koji su mi služili dok sam bio nadzornik Pensilvanije, ili njihovim udovicama kojima je pomoć potrebna. Bio sam samo dečak kada sam dospao među njih i znao ih po imenu. Bili su veoma srdačni prema meni. Većinu korisnika fonda poznajem lično. Oni su dragi prijatelji. (Carnegie 1920, 280)

Kao što je već naglašeno, *Autobiografija* se naglo završava poglavljem „Susret sa nemačkim vladarom“. Stranice koje su prethodile, međutim, bile su posvećene njegovom odnosu sa važnim političkim figurama Velike Britanije i aktivnim zanimanjem za ovo polje, iz čega možemo zaključiti da je na pragu osamdesetih godina, iako izvan profesionalne sfere, bio u potpunosti uključen u društvene tokove i time u znatnoj mjeri bio različit od većine ljudi svoje dobi, toga vremena.

Henri Ford

Začetnik američke revolucije u oblasti industrije automobila, Henri Ford rođen je 1863. godine u Dearbornu, u Michiganu. Sa sedamnaest godina počeo je da radi kao mehaničar, zauvek napuštajući zemljoradnju kojom se bavila njegova porodica, a koju opisuje ni kao bogatu, ni kao siromašnu. Jedno vreme radio je i kao mehničar u *Električnom društvu Edison*, a proizvodnji automobila posvećuje se 1892. godine. Osnivanjem Kompanije *Ford Motor* učestvovala u stvaranju srednjeg sloja američkog društva, na taj način što mu je ovaj proizvod učinio dostupnim. Sinu Edselu prepustio je mesto predsednika kompanije 1919. godine, ali je nastavio da čvrsto upravlja njome sve do sinovljeve smrti 1943. godine, kada se i formalno vraća na mesto predsednika, na kojem ostaje do 1945. godine. Dve godine kasnije umire od izliva krvi na mozak.

Autobiografiju *Moj život i rad* objavljuje na pragu šezdesetih godina. Kod nas je prevedena 1924. godine, dve godine po objavljivanju u SAD. Budući da je autobiografija napisana čitavih dvadeset pet godina pre smrti autora, u njoj nije moguće naći mnogo podataka o starosti Henrija Forda, niti o načinima na koje je sagledava. Ipak, kroz njegovu brižljivu analizu društvenih odnosa i različitih aspekata socijalnog staranja, kao i kroz bitko iznošenje pogleda na svet, moguće je donekle proučiti i ono što je ovaj rad sebi dao u zadatak.

Vrlo precizan u izražavanju vlastitih stavova, Ford se u autobiografiji naročito bavio pitanjem milosrđa i dobročinstva, koje analizira kao dobar konstrukcionista:

Ne mogu da podnesem milosrđe vršeno kao profesija i ni ma kakvu vrstu humanitarizma u trgovačkom obliku. Čim dobročinstvo uzme taj sistematski karakter i postane organsko i profesionalno, gasi se sva toplota srca i postaje nešto hladno i odvratno. Pravo milosrđe ne raspolaže spiskovima adresa i ne reklamira se. Veći je broj siročadi koja privatna lica čuvaju zato što ih vole nego siročadi u svima

orfelinatima, i više ima staraca primljenih kod prijatelja nego u skloništima za starce. Pozajmice u novcu koje porodice čine jedne drugima iznose više nego sume koje su isplatila sva društva za davanje zajma.

Organizovano milosrđe je ne samo hladno, već ono čini više zla nego dobra. Ono ponižava one kojima služi i ubija ljudsko poštovanje. Ovom se dobročinstvu približuje jedna vrsta sentimentalnog idealizma koji se izražava u malo glupim manifestacijama simpatije.

...Milosrđe nikad ne uspeva da jednu situaciju reši definitivno. A kad jedna milosrdna organizacija nema za cilj da se učini nepotrebnom, ona ne radi ništa dobro; ona sebi stvara posla i to je sve. To je samo jedna tačka dodata na listi neproaktivnih poslova.

Dobročinstvo biva manje potrebno u koliko lica ranije smatrana kao naspobna izlaze iz kategorije neproizvođača i ulaze u kategoriju proizvođača. (Ford 1995, 138 – 139)

Dalje, Ford je bio izraziti protivnik toga da ratni invalidi dobijaju peznije, smatrajući da bi svaki čovek trebalo da radi u skladu sa svojim mogućnostima. Kompanija koju je vodio detaljno se bavila statistikom na kojim poslovima rade ljudi sa različitim vrstama invaliditeta i bila je otvorena za njihovo zapošljavanje, kao i za zapošljavanje ljudi bez iskustva, bivših zatvorenika i ostalih teže zapošljivih kategorija radnika, kako se one danas nazivaju na tržištu rada. Na ovaj način, Ford je sprovodio ideju koja se temeljila na načelu da je neophodno što većem broju ljudi pružiti mogućnost da zarađuju, kao što je deo njegove poslovne politike bio da što veći broj automobila nađe kupce među građanima koji su tek počeli tvoriti srednji sloj američkog društva.

Starosne penzije smatrao je neophodnom vrstom nadoknade za uloženi rad, ali nije verovao da ta penzija može da kompenzuje svu uloženu snagu radnika. Njegova ideja bila je da je celishodnije adekvatno platiti rad na vreme, stvoriti mogućnost da zaposleni uštedi za dane u starosti i da ušteđevinom priušti sebi zadovoljstvo. Nadnice, zbog toga, bivaju podignute na pet dolara, čime one prednjače u odnosu na druge kompanije, a svake godine deljen je jedan procent profita radnicima prema godinama staža. Rad, potrošnja i štednja bili su opšta načela koja je Ford zagovarao, smatrajući da i filantropija mora biti „produktivna“:

Industrija organizovana u smislu opšteg interesa čini nepotrebnom svaku filantropiju. Ovo osećanje, ma koliko plemenito bilo, ne doprinosi razvijanju navike da ljudi računaju sami na sebe... Filantropija kao i sve ostalo treba da bude produktivna, i ja mislim da to ona može biti. (Ford 1995, 141 - 142)

Li Ajakoka

Sin italijanskih doseljenika, Lido Ajakoka rodio se 1924. godine u SAD. Titulu magistra stekao je na Univerzitetu Princeton, kao inženjer metalurgije, pa je tako i njegovo prvo zaposlenje u Fordu bilo na mestu inženjera – pripravnika 1946. godine. Međutim, pravu šansu nalazi u prodaji koja mu omogućava da sa trideset šest godina postane direktor najvećeg odeljenja druge najveće firme na svetu, onoga vremena:

Godine koje sam proveo kao direktor Ford Divizna bile su najsrećnije razdoblje mog života. To su za moje saradnike i mene bile najuzbudljivije godine. Bili smo opijeni našom drogom – kombinacijom napornog rada i velikih snova... Svi su bili optimisti 1960. godine. Kenedi je bio u Beloj kući i svež povetarac duvao je zemljom. Podrazumevalo se da je sve moguće. Očigledna razlika između 1950. i nove dekade Dvajta Ajzenhauera, mogla se izraziti jednom rečju – mladost. (Ajakoka i dr. 1996, 84)

Prvi deo autobiografije, koju piše na pragu šezdesetih godina, posvećuje postignutom uspehu, ali i ličnoj drami koja se odvijala uporedo. Predsednik kompanije *Ford Motor* postaje 1970. godine kada je kompanija imala blizu pola miliona zaposlenih širom sveta, ali novu poziciju Ajakoka doživljava kao razočaranje. Dostizanje profesionalnog vrhunca u četrdesetim godinama ostavlja ga bez ideje šta bi još trebalo postići. Međutim, pravi potres nastaje u momentu kada dobija otkaz na mestu predsednika kompanije. Na ovoj poziciji proveo je osam godina i stanje u koje zapada vidi kao:

...dovoljno da me navede na pomisao da ubijem – jedino nisam bio sasvim siguran koga, Henrija Forda ili sebe. Doduše, nikad nisam ozbiljno pomišljao na ubistvo ili samoubistvo, ali počeo sam malo više da pijem – i mnogo više sam se tresao. Stvarno sam osećao kako mi popuštaju šavovi... Sad sam se pitao šta da učinim. Da sve napustim i odem u penziju? Imao sam 54 godine. Već sam bio mnogo postigao. Bio sam finansijski osiguran. Mogao sam sebi priuštiti da ostatak života provedem igrajući golf. (Ajakoka i dr. 1996, 14)

Dogovor sa Henrijem Fordom II da službeni odlazak bude 1978. godine, na njegov pedeset četvrti rođendan opisuje kao spasonosan, jer bi, da je otišao samo dan ranije, izgubio mnoge povlastice. Međutim, lična drama i strah za egzistenciju, koja je bila daleko od ugrožene, ipak ne menja njegov vidik kada se radi o delovanju sindikata. Najvažnije podatke o odnosu prema starosti, ovoga puta tu-

đoj, dobijamo iz poglavlja „Visoki troškovi rada“ u kojem Li Ajakoka detaljno preispituje povlastice koje je i sam ostvarivao. Pobjeda sindikata u tri područja, prema njegovom viđenju, zapravo su velike greške sa dugoročnim poslasticama. Prva od njih je nadoknada za troškove života:

Danas i socijalno osiguranje, zdravstveno osiguranje za starije ljude, oružane snage i fondovi za vladine nameštenike isplaćuju naknade na račun porasta životnih troškova. Naučili smo ih svim lošim navikama. Problemi sa kojima se danas suočavaju ove institucije temelje se na neobuzdanom rastu troškova za te nadoknade. (Ajakoka i dr. 1996, 358)

Načelo „Napolje posle tridesete“ odnosi se, takođe, na starije pripadnike američkog društva, jer je podrazumevala da svako ko je radio trideset godina ima pravo na punu penziju, bez obzira na godine života.

Zločin je poslati čoveka u penziju samo zato što je radio trideset godina. U pedesetoj je tek u punoj snazi.... Umesto da to iskoristi, vozi taksi po gradu ili sedi kući i broji zvezde. Nisam protiv dobre penzije. Ali više ne možemo sebi dozvoliti da ljude u 50 ili 55 godina šaljemo u penziju... – pisao je Ajakoka analizirajući opterećenost čitavog društva ovom praksom.

Treća nadoknada koju, takođe, vidi kao zloupotrebu odnosi se na zdravstvene povlastice. Suštinu je video u tome što u korišćenju zdravstvenih dobara i usluga nema ni traga odnosa kupac – prodavac:

Račune će ionako podmiriti ujka Sam ili ujka Li... Od svakog proizvedenog automobila ili kamiona 600 dolara odlazi na zdravstvenu zaštitu. To je čak 7 odsto maloprodajne cene manjih automobila. Godine 1982. smo, na primer, na premije zdravstvenog osiguranja zaposlenih, penzionera i članova njihovih porodica potrošili 373 miliona dolara. Platili smo još dvadeset miliona za zdravstveno osiguranje starijih lica. I, na kraju, procenjuje se da je oko 200 miliona dolara, od ukupnih isplata našim dobavljačima, otišlo na podmirivanje premija zdravstvenog osiguranja njihovih zaposlenih. (Ajakoka i dr. 1996, 360)

Prelaskom u *Krajsler*, koji je bio u dubokoj finansijskoj krizi i njenim uspešnim rešavanjem, prevazilazi i ličnu krizu. To je, takođe, i vreme u kojem shvata na koji način su se menjali njegovi politički stavovi i kako se menjao njegov politički identitet:

Kaže se da ljudi glasaju novcem... Dok sam bio u Fordu i dok je sve bilo u redu, bio sam republikanac. No, kad sam prešao u Krajsler i kad je odjednom zapretila opasnost da nekoliko stotina hiljada ljudi ostane bez posla, upravo su demokrati bili dovoljno pragmatični da učine ono što je bilo neophodno. Da je do krize u Krajsleru došlo za vreme vladavine republikanaca, propali bismo pre nego što bismo stigli reći Herbert Huver. (Ajakoka i dr. 1996, 27)

U osamdesetim godinama života Li Ajakoka će se naći na čelu *Dženeral Motorsa* i time nastaviti da bude oličenje poslovne snage. Prevazilazeći okvire tzv. poslovnog sveta, širu javnost nastavlja da intrigira ubedljivim javnim nastupima, ne ostavljajući utisak da se radi o osobi koja gubi radne i stvaralačke potencijale usled protoka vremena i pripadanja godinama koje su „rezervisane“ za boravak u penziji.

Voren Bafet

Po oceni autora biografije *Voren Bafet za sva vremena* Roberta G. Hegstroma, Voren Bafet je najuspešniji investitor XX veka. Rođen je 1930. godine u Omahi, Nebraska. Obrazovanje je sticao na Kolumbiji, gde je stekao titulu magistra ekonomskih nauka. Sa dvadeset pet godina osnovao je sedmočlano društvo sa ograničenom odgovornošću, da bi devedesetih godina XX veka dospeo na prvo mesto Forbsove liste najbogatijih ljudi, sa kojeg ga smenjuje Bil Gejts. Priču o uspehu Vorena Bafeta pratimo do 2000. godine, kada se u štampi pojavljuje biografija. Karijeru, međutim, uspešno nastavlja i u njegovim osamdesetim godinama.

Poslovanje Vorena Bafeta nisu odlikovali veliki padovi i usponi. Gotovo pravolinijska progresija u sticanju novca, zahvaljujući dobrim ulaganjima, karakteriše njegov rad. Biografija ne poseduje mnogo podataka o pitanjima koja su u fokusu ovog rada, ali autor na jednom mestu piše: „Teško je Vorena Bafeta opisati rečima. Fizički nije ništa posebno, rekli biste da ima izgled starije osobe. U intelektualnom smislu ga smatraju genijem...“ (Hegstrom 2006). Autor, dalje, poistovećuje *Bakšir Hetvej*, kompaniju kojom Bafet upravlja, sa njegovom filozofijom koja se najbolje vidi na dva primera njegove poslovne politike. Prvi primer odnosi se na menadžerske plate, koje na godišnjem nivou premašuju i milion dolara. Drugi primer predstavlja jedinstveni metod davanja donacija u dobrotvorne svrhe, nazvan dobrotvorni program akcionara, koji se sastoji u principu da akcionari, srazmerno broju akcija, imenuju krajnjeg korisnika bak-

širskih donacija. Razlika u odnosu na ostale korporacije sastoji se u tome da u njima:

funkcioneri i članovi uspravnog odbora biraju ustanove koje će izvući korist od donacija na nivou preduzeća. Oni često imaju svoje favorite, a akcionari – čiji se novac daje – ne mogu da utiču na njihovu odluku. (Hegstrom 2006, 60)

Meru uspeha autor vidi, upravo, u iznosima donacija koje su godinama rasle. Godine 1981. donacije akcionara iznosile su 1,7 miliona dolara, dok je 1999. godina ta cifra narasla na 147 miliona dolara. Međutim, u biografiji nema podataka o tome koji krajnji korisnici, u najvećem procentu, dobijaju donacije, pa je samo pretpostavka da nešto od ovog novca dolazi i do starijih članova društva kojima je pomoć potrebna.

Analiza građe

Pre nego se pristupi analizi građe, važno je napomenuti da autobiografije predstavljaju lična viđenja autora, što dovodi do izvesnih poteškoće u analizi, kao i to da one ne omogućavaju sagledavanje čitakog toga života osoba koje su ih pisale. Izvesnih nedostataka nije lišena ni biografija Vorena Bafeta, budući da se pre radi o vrsti poslovne biografije nemenjenoj sticanju konkretnih znanja iz oblasti ulaganja, dok je podataka lične prirode, kao i onih koji se dotiču različitih aspekata starosti, veoma malo.

Međutim, i pored teškoća koje se pojavljuju, građa raspoláže i onim podacima na osnovu kojih možemo dobiti odgovore na postavljena pitanja. Prvo koje se nameće je ono koje se odnosi na to da li pozne godine predstavljaju prepreku za uspeh? Sudeći prema ovom materijalu, odgovor bi bio negativan, ali je važno napomenuti da nijedna od četiri ličnosti, čije su karijere predmet analize, uspeh nije postigala u starosti. Endrju Karnegi i Henri Ford počinju da rade još kao deca. Karnegi se povlači iz aktivnog rada, kao veoma bogat i uspešan u šezdesetim godinama, ali nastavlja da bude aktivan u drugim sferama javnog života. Sa druge strane, Henri Ford samo deklarativno napušta lidersku poziciju, ali se i formalno vraća na čelo kompanije u osamdesetim godinama. Uspeh koji su postigli, a koji je bio praćem bogatstvom i ugledom, ostvarili su pre finalne faze živote kakva je starost, čime je moguće izvesti zaključak da su, zapravo, samo nastavili da uvećavaju ono što su već stekli i postigli. Njihov

društveni ugled nije slabio, baš kao što ni društvene veze nisu popuštale njihovim ulaskom u razdoblje starosti, a sama starost gotovo da se i ne pominje.

Ni u slučaju Lija Ajakoku i Vorena Bafeta, a na osnovu dostupnog materijala, ne možemo zaključiti da starost predstavlja bilo kakvu vrstu prepreke u uspešnom bavljenju poslom. Bafetova biografija samo na jednom mestu dotiče to pitanje, opisujući isključivo njegov izgled kao onaj koji odgovara starijoj osobi. Zbog toga bi opšti zaključak glasio da godine nisu prepreka za uspeh, ukoliko je uspeh postignut u prethodnom razdoblju života.

Jedno od bitnih pitanja koje postavlja ovaj rad jeste i pitanje kakav su odnos prema starima svoga doba imali ovi uspešni pojedinci? Ovde bi razlika, najpre, mogla da se napravi između onih koji su sticali bogatstvo i uspeh gradeći sopstveni posao i kompanije, nasuprot Liju Ajakoki koji je radio za *Ford Motor*, *Krajsler*, a onda i *Dženeral Motors*, čiji osnivač i vlasnik nije bio. Vlasnici kompanija pokazuju veću osetljivost kada je reč o pitanjima i problemima starijih pripadnika društva, mada i među njima valja praviti razliku koja se temelji na različitim kontekstima vezanim za njihovo privređivanje. Tako bi ključna razlika između Endrjua Karnegija i Vorena Bafeta bila u činjenici da je prvi poslovao u vreme kada se tek ustanovljavaju penzioni fondovi, dok drugi stvara u periodu kada takvi fondovi postoje kao standard u društvu. Karnegi, kao pokretač tri penziona fonda, sa Bafetom deli sklonost ka dobročinstvu, u klasičnom smislu, dok Henri Ford pruža argumente koji su protiv milosrđa i dobročinstva. Njegova ideja sastojala se u imperativu pružanja mogućnosti ljudima da zarade, a ne u pothranjivanju njihove ranjivosti pukim davanjem novca (i korišćenjem toga za ličnu promociju onoga koji pruža). Različiti pristupi, ipak, idu u istom smeru, jer se svi zalažu da ostareli radnici i članovi društva budu adekvatno zbrinuti. Deklarativno, ni Li Ajakoka nema drugačiji stav, ali ako se prouče njegove kritike sindikatima u pogledu davanja određenih povlastica, onda je jasno da bi oduzimanje tih povlastica najviše pogodilo najugroženije, među kojima su i stari. Ovaj menadžar je, ujedno, i jedini koji izražava bojazan za vlastitu starost i penziju, dok se ostali tim pitanjem ne bave, što može biti direktna posledica toga da oni kao vlasnici kompanija nisu zavisili od drugih autoriteta.

Na osnovu obrađenog materijala, može se odgovoriti i na pitanje kakav je odnos društva prema starim i uspešnim pripadnicima. U građi se ne nalazi ni jedan podatak koji bi ukazivao da je percepcija

starosti, na primeru uspešnih, nosila u sebi bilo kakve negativne karakteristike. Razlog tome leži u činjenici da se radi o donosiocima promena i profita, zbog čega ne smeju biti poistovećeni sa ostatkom populacije koja se nalazi, ili se nalazila, u istoj dobi. Oni su pre izuzeci, nego pravilo. Ali, sa druge strane, potvrđuju i hipotezu da starost, sama po sebi, nije lišena potencijala za uspeh.

Kao pokretači društva oni, za razliku od ostalih ostarelih članova, ne bivaju sagledavani kao teret. Međutim, zanimljivo je da stav o starima kao teretu neki od njih preuzimaju iz društvenog obrasca, analizirajući ga kroz troškove na uštrb profita. Tako kroz pisanje Henrija Forda, posredno, iščitavamo stavove da stariji pripadnici društva postaju teret, smatrajući da su jedino oni koji privređuju dostojni primanja novčane nadoknade, iako ne negira opravdanost isplaćivanja penzije ostarelom radniku. Ajakokino osporavanje prava na penziju nakon navršene tridesete godine staža, bez ograničenja u pogledu godina života, i upiranje prstom u društveni sistem koji uskraćuje mogućnost onima koji mogu da rade ili im, pak, ide na ruku ukoliko to ne žele, ima opravdanja u onom delu u kojem tvrdi da je „zločin“ sposobnog čoveka isključiti sa tržišta rada. Taj iskaz u skladu je sa osnovnim principima moderne gerontologije koja rad ne vidi samo kao ostvarivanje mogućnosti da se obezbedi egzistencija, nego i područje u kojem se ostvaruju socijalne veze zajedno tvoreći osnovu da se pojedinac oseća svrsishodnim članom društva. Ipak, u negativnosti koju ispoljava u obrazlaganju nezadovoljstva isplaćivanjem penzija, kao suviše velikog tereta za društvo, uviđamo da se u suštini ne radi o zagovaranju interesa pojedinca koji napušta sferu rada, nego penzionih fondova koji bivaju dodatno opterećeni. Uz pomoć navedene kritike, kao i onih koje se odnose na praksu podizanja naknade u skladu sa porastom troškova života i kritike olakšica u sistemu zdravstvenog osiguranja, dobijamo kompletnu sliku o Ajakokinim stavovima, čime se stvara podlogu za političku debatu i ugrožavanje položaja najstarijih, koji bi bili među najugroženijima gubljenjem ovih olakšica. Njegovo preispitivanje metamorfoze političkog identiteta iz republikanca u demokratu, i obrnuto, sudeći po iznetim kritikama, na ovim primerima dobija puni smisao.

Imajući u vidu različite društvene i privredne kontekste u kojima su sticali vlastiti uspeh, među kojima su najznačajnije razlike u pogledu penzionih fondova, koji su bili tek u začetku u periodu u kojem stvara Endrju Karnegi, pa sve do toga da su ti fondovi postali deo civilizacijskih tokova u XX veku; zatim imajući u vidu da se

razlike odnose i na to da li je neko stvarao vlastitu kompaniju ili je uspeh „ugrađivao“ i u „drugoga“; da li se radilo o revolucionarnim pomacima ili veštini ulaganja i prodaje – jasno je da postoje izvesne razlike između ličnosti čiji je radni vek bio predmet analize, ali ono što ih ne čini različitima je sposobnost uspešnog rada i u poznoj fazi života (više u Smiljanić 1979) i priznavanje uspeha od strane društva, bez obzira na dob u kojoj se nalaze. Takođe, nema sumnje ni u to da su svojim radom aktivno oblikovali i kretanja u oblasti socijalne politike, koja je imala uticaja na tok razvoja problema vezanih za stare. Daleko veći učinak, u tom pogledu, imali su Endrju Karnegi, osnivanjem penzionih fondova, i Henri Ford, učešćem u stvaranju srednjeg sloja američkog društva koji postaje pokretačka snaga celokupne privrede, ali i potrošačka mašinerija, što je sveukupno uticalo i na trasiranje putanje za rešavanje problema vezanih za stara lica. Za razliku od njih, Li Ajakoka i Voren Bafet, nisu mogli imati tako značajne uloge, budući da su mnogi standardi već bili uspostavljeni kada oni bivaju tvorcima društvenih promena, ali kao takvi svakako nisu lišeni uticaja na polje socijalne politike, a time i na polje rešavanja problema starih. Ova pitanja čine se daleko važnijim za društvo i položaj starih u njemu, od onog pitanja koje se odnosi na to na koji način ovi uspešni kreatori društvenih prilika doživljavaju sebe kao stare⁶.

Završna razmatranja

Jedna od početnih pretpostavki – da starost nije prepreka za unapređenje i razvijanje onoga što je stečeno tokom života, kada je u pitanju uspeh definisan kao materijalna i društvena potvrda postizanja profesionalnih rezultata, potvrđena je ovim radom. Na temelju analize tri autobiografije čiji su autori Endrju Karnegi, Henri Ford i Li Ajakoka, kao i na osnovu biografije Vorena Bafeta, jasno je potvrđeno stanovište da nastupanjem poslednje etape u životu pojedinca ne dolazi, nužno, do pada radnih sposobnosti, niti da starost, neminovno, vodi isključivanju iz radne sfere i slabljenju društvenih veza i uglada. Međutim, kao jedan od zaključaka, nameće se i taj da se u ovim slučajevima pre radi o izuzecima od pravila, nego o samom pravilu. Pre bi se moglo zaključiti da starost nije prepreka za uspeh,

⁶ Odgovore na ovo pitanje, zapravo, i ne nalazimo u građi odabranoj za analizu.

ukoliko je on postignut u nekom ranijem razdoblju života, nego što bi bilo osnovano očekivati da on dolazi kao kruna profesionalnog angažmana, čija bi se finalna faza poklopila sa poslednjom fazom života. Postizanje uspeha tek u starijoj dobi, kako je uspeh definisan za potrebe ovog rada, bilo bi izuzetak među izuzecima, veoma udaljeno od često potvrđivanog stanovišta da stari čine jednu od najugroženijih kategorija u celokupnoj populaciji.

Kada se radi o zaključcima koji se odnose na analizirani materijal, a koji se tiču pojedinačnih karijera, onda je važno istaći da postoje značajne razlike prevashodno u društvenim i privrednim kontekstima u kojima su stvarali ovi uspešni, poslovni ljudi. Ovu razliku naročito je važno uvažiti kada se analizira njihov odnos prema starima i uticaj koji su imali na celokupno društvo. Daleko veću osetljivost nalazimo kod Endrjua Karnegija koji ustanovljava tri penziona fonda, čime doprinosi trasiranju ovog problema biva veliki. Sa druge strane, Henri Ford iako načelno protiv milostrđa i dobročinstava, zagovara ideju da je potrebno stvoriti okolnosti u kojima će svako biti sposoban da radom obezbedi vlastitu egzistenciju, čime ne negira potrebu isplaćivanja penzija, ali ne kao milosrdni dar, nego kao zaslugu. Njegov uticaj na celokupno društvo, kojim započinje stvaranje srednjeg sloja američkog društva i omogućavanje onoga što se danas naziva *pružanje jednake šanse svima*, čemu pripada i dostupnost radu, sa jedne strane, ali i dostupnost proizvoda, sa druge, imalo je dalekosežnog uticaja i na rešavanje pitanja starosti u američkom društvu.

Nešto manje prostora za direktan upliv u tokove koji se odnose na pitanje socijalnog staranja i osiguranja, a time i na pitanje penzija i pružanja brige ostarelim radnicima, imaju Li Ajakoka i Voren Bafet. Razlog tome leži u činjenici da su stubovi socijalnog osiguranja već bili čvrsto postavljeni u trenutku kada oni utiču na njih. Ipak, kao najveći doprinos Vorena Bafeta moguće je izdvojiti uspostavljanje posebnog oblika donatorstva, koji podrazumeva da akcionari sami biraju krajnjeg korisnika.

Najkritičkiji stavovi sreću se kod Lija Ajakoke, iako nisu uvek u direktnoj vezi sa pitanjima rešavanja problema starih. Međutim, prihvatanje njegovog zalaganja za ukidanje povećanja naknada na osnovu porasta troškova života, načela „napolje posle tridesete“ ili olakšica u zdravstvenoj zaštiti, za posledicu bi imalo najteže pogađanje jedne od najranjivijih grupa u društvu, a to svakako jesu stari. Ipak, iz svega navedenog, moglo bi se zaključiti da su ovi uspešni,

koji su to bili ili to i danas jesu, i u poznoj dobi života, imali velikog uticaja na pitanja rešavanja problema starih u društvu.

Još jedan od zadataka rada bio je pokušaj da se prouči način na koji društvo tretira stare i uspešne. Prva dilema koja se nametnula jeste da li se pitanje starosti, uopšte, postavlja kada su uspešni u pitanju? U analiziranom materijalu nema potvrde toga da društvo dovodi u pitanje sposobnosti starih koji su uspešni. Razlog tome može biti i u tome što je analizirani materijal pretežno autobiografskog tipa i što je pisan u nekim slučajevima i čitavih dvadeset pet godina pre smrti autora. Jedino mesto na kojem se srećemo sa opisom osobe nalazi se u biografiji Vorena Bafeta, tada u sedamdesetim godinama, kojeg autor opisuje kao prosečnu, staru osobu u fizičkom smislu, ali izvanrednih, čak, genijalnih karakteristika, kada je u pitanju intelekt, time dajući izrazitu prednost mentalnim sposobnostima nad telesnim opadanjem. Ono što se kao zaključak, ipak, može izvesti jeste da kada su starost, uspeh i moć udruženi, ne nalazimo osporavanja sposobnosti starih ljudi, a koja se po pravilu javljaju kada se radi o vrednovanju sposobnosti osoba koje nisu stekle društveno priznanje i finansijsku moć.

Literatura:

Ajakoka, Li i Novak, Viljem Novak. 1996. *Autobiografija*. Beograd: Grmeč.

Binstrock, Robert H. - Shanas Ethel (ed.) 1985. *Handbook of Aging and The Social Sciences*. New York: Van Nostrand Reinhold Company Inc.

Carnegie, Andrew. 1920. *Autobiography of Andrew Carnegie*. London: CONSTABLE&CO. Limited

Ford, Henri. 1995. *Moj život i rad*. Kragujevac: Dsp.

Hegstrom, Robert G. 2006. *Voren Bafet za sva vremena*. Beograd: Plato.

Johnson, Malcolm L. (ed.) 2005. *The Cambridge handbook of Age and Ageing*. Cambridge: Cambridge University Press.

Marsden, Madonna. 1992. "The American Myth of Success: Visions and Revisions". In *Popular Culture: An Introductory Text*, ed. Lause, K. – Nachbar, J., 134- 148. Bowling Green: Bowling Green State University Popular Press.

Milosavljević, Ljubica. 2011. Upravljanje vremenom i njegovo vrednovanje kod starijih pripadnika društva. *Antropologija* 11 (1): 143 - 159

Schulz, Richard (ed.) 2006. *The Encyclopedia of Aging, A Comprehensive Resource in Gerontology and Geriatrics*. New York: Springer Publishing Company, Inc.

Smiljanić, Vera. 1976. *Psihologija starenja*. Beograd: Nolit

Sumrak, Dejan. 2010. *Opšta gerontologija – Antropologija starosti*. Beograd: Socijalna misao

Victor, Christina R. 2005. *The Social Context of Ageing*. London: Routledge

Ljubica Milosavljević

Success at old age: exception to the rule

The goal of this paper is an attempt to examine if it is possible to talk about success at an old age when success is defined as a prosperous business realization through gaining financial and social power. Defined in such a way, success at an old age is not on the line of the successful old age concept that is developed by gerontology; it is more on the line of one of the possibilities of defining success regardless of the age guidelines. The analysis consists of the study of three autobiographies and one biography of people who in the world of American and world business stand successful. These are the autobiographies of Carnegie, Ford and Buffett and the autobiography of Iacocca. These are the autobiographies of Carnegie, Ford and Iacocca and a biography on Buffett. The main emphasis is on the analysis of their attitude towards their own age and that of others through the detection of the key characteristics of their work that had an impact on the older population, as well as those characteristics that marked the latter period of their professional engagement which, actually falls under old age.

Key words: old age, success, career, society.